

Ключові слова: локалізація, синтаксема, дієслівні словосполучення, просторовий орієнтир, західноподільські говірки.

Summary. The article deals with the verbal word-combinations with pin locative semantics on material of dialectal texts written in handwritten in the settlements of Western Podilia, in particular the word-combinations that express localization of the object or his actions within the limits of spatial reference-point.

The source of writing of the article are the dialectal materials collected by the expeditionary method in 87 settlements of the Khmelnytsk and Ternopil areas, and also folklore records from Podilia.

In the investigated manners of speaking most widespread are two groups of epy verbal word-combinations with semantics of pin localization: this word-combination, that the express localization of the object or his actions within the limits of the spatial reference-point, and the word-combination with semantics of the distribution of operating under the surfaces of spatial reference-point.

The verbal word-combinations, in the composition locative syntaxems that primary pretext functions *in*, pass to semantics of internal stay of the object, and word-combination with a pretext *on* – semantics of external residence. However in the separate terms of context, mostly at combination with the names of unlimited or partly limit spaces, such word-combinations in the manners of speaking of the investigated continuum fully or partly neutralize the differential signs and acquire extraordinarily wide semantics here, expressing the generalized value of localization within the limits of spatial reference-point.

Swingeing majority of the verbal word-combinations with semantics of pin localization of spatial syntaxems is syntactic structures that have an elementary semantic-syntactic structure, predefined locative valency of the main verbal component. Such verbal word-combinations at the language semantic-syntactic level necessarily contact with sentence structures, well-educated the verbal syntaxems of the locative state.

Key words: localization, syntaxema, verbal word-combinations, spatial reference-point, Western Podilia dialect.

Отримано: 15.10.2015 р.

УДК 811.1612'373+340.113

Монастирська Р.І.

СЕМАНТИКА ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЬЯТ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ (ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОСТІ)

Суть проблеми. Мова законодавства – це офіційна мова державної влади, якою вона «розмовляє» з громадянами. Природа юридичного змісту права країн світу з різним устроєм є відмінною, але форми мовної реалізації, терміни є спільними, прийоми формулювання норм права – близькими. Так, мові законодавства більшості сучасних держав властиві спільні латинські терміни, що виникли в Давньому Римі та Візантії, коли правова форма була ретельно відпрацьованою, а юридична система – досконалою.

У заданій площині набуває актуальності дослідження змісту термінів законодавства, що є чи не найменш розробленим і складним питанням термінології, адже взаємопов'язані наукові поняття та явища зовнішнього світу проектуються на систему мови, елементи якої підлягають внутрішнім мовним процесам. У цьому аспекті семантичний аналіз правових термінів є важливим для адекватного тлумачення номінованих понять, закріплених у відповідних термінологічних значеннях, про що свідчать наукові розвідки Л. М. Василькової [1], В. Я. Карабаня [3], А. М. Ляшук [5] та ін.

Мета статті полягає в здійсненні семантичного структурованого опису термінів на позначення понять права користування чужим майном. Об'єктом наукової розвідки послуговували терміни *servitum*, *emfitevzis*, *суперфіцій*, що утворюють парадигматичне угруповання – семантичну підгрупу (далі СПГ).

Інтерес до зазначених термінів зумовлений їхньою появою в Цивільному кодексі України (далі ЦКУ), прийнятому 2003 року за часів незалежності, оскільки за радянської доби Цивільний кодекс Української РСР «права обмеженого користування чужим майном не визнавав, не охороняв і не захищав» [7, 3].

Фактично терміни *servitum*, *emfitevzis*, *суперфіцій* ведуть свій родовід з часів стародавнього римського приватного права. Римські юристи залишили нам у спадок детально обґрунтовані норми, які регулювали майнові відносини у зв'язку з виникненням прав на чужі речі (майно) й, відповідно, дали досконалу термінологію на закріплення змісту цих понять: *servitus* (*servi-*

tutis) – рабство, підлегливість, повинність [2, 809], *emphyteusis* походить з грецької *εμφυτεσις* й буквально означає вростання [2, 238], *superficies* – поверхня (від *super-* – перевищення і *facies* – форма, зовнішність) [2, 875].

Подальший зміст на кожному історичному етапі вироблявся під впливом соціальних чинників. За часів феодального суспільства терміни *сервітум*, *емфітевзис*, *суперфіцій* не вийшли з ужитку, а були активно використані керівною верхівкою, яка послуговувалася грецькою й особливо латинською мовою в усіх сферах життя. Будь-яка розвинута термінологія більшості країн відображає в собі первинний інтернаціональний фонд.

Зазначені терміни припинили своє функціонування в радянській правовій сфері, а відтак і термінологія на позначення цих понять права була відсутня, хоча поняття речових прав на чуже майно існувало (право брати воду з чужої криниці, право пройти чи проїхати через сусідню земельну ділянку, якою користувалася інша особа, право забудови тощо).

Сьогодні юридичні терміни *сервітум*, *емфітевзис*, *суперфіцій* побутують в українській мові, утворюючи СПГ, яка є структурним елементом лексико-семантичної системи юридичної термінології української мови загалом і цивільного законодавства зокрема. Особливість права користування чужим майном полягає в тому, що «за допомогою чужих речей, в окремих випадках, можна усунути недоліки власного майна, які зумовлюють необхідність придбати такі речі. Але, за певних умов, можна обійтися і без їхнього придбання у власність, а задовольняти свої потреби шляхом використання чужих речей» [7, 4].

У ст. 401 ЦКУ *сервітум* – право користування чужим майном: *Право користування чужим майном (сервітум) може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітум) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом.*

Довгострокове відчужуване успадковуване право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб складає зміст терміна *емфітевзис*: *Право користування чужою земельною ділянкою встановлюється договором між власником земельної ділянки і особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб* (ЦКУ, ст. 407).

Термін *суперфіцій* позначає поняття права користування чужою земельною ділянкою для забудови: *власник земельної ділянки має право надати її у користування для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель* (ЦКУ, ст. 413).

Словесна передача істотних ознак зазначених понять права користування чужим майном у вигляді структурних семантичних компонентів, побудованих за родо-видовим принципом, складає сутність формування їхніх значень. Тому досліджувані термінопоняття й, відповідно, значення розглядаємо з урахуванням місця в поняттєво-логічній класифікації знань цивільного законодавства й істотних ознак (родова ознака, видова ознака) понять, що посприяло виділенню компонентів значення й синтезу отриманих даних для подальшого опису змісту юридичного терміна загалом.

Оскільки структура термінологічного значення утворюється зв'язками, що вийшли з інтенціонального ядра, яке утворюється логічними залежностями складових його семантичних ознак (родо-видовими чи гіперо-гіпонімічними зв'язками), можна стверджувати, що модель семантичної структури значення зумовлена концептуальним зв'язком базових компонентів (інформаційних концептів), які несуть інформацію про терміноване поняття, порядок розташування яких строго закріплені: перший+другий [4, 82].

Першим компонентом, що виконує функцію об'єднання в загальний клас понять, є *інтеграційний компонент* (ІК) значення терміна. Він виконує функцію спільного родового поняття – гіпероніма для будь-якого нижче розташованого терміна. Наприклад, родовим поняттям СПГ 'право користування чужим майном' є інтеграційний компонент *право*, що об'єднує термінологічні утворення в клас загальноюридичних понять.

Отже, у структурі значень родове поняття є опорним компонентом, що включає *сервітум*, *емфітевзис*, *суперфіцій* у клас одиниць на позначення понять *права*.

Другим компонентом, який виконує функцію виокремлення зі спільного класу є *диференційний компонент* (ДК), що є видовою ознакою термінованого поняття. Фактично визначити поняття – означає за М.В. Нікітіним знайти видову вирізнявальну ознаку, яким це поняття відрізняється від усіх інших [6]. Матеріал дослідження дозволив установити спільний диференційний компонент (ДК1) *користування*, що структурно розширює межі гіпероніма *право*, однак є інформативно недостатнім для розмежування термінів досліджуваної СПГ. Гіпонім *чужа земельна ділянка* (ДК2) формує видову відмінність, але теж є спільним для всіх термінів: *сервітум* (ЦКУ, ст. 401) – право (ІК) користування (ДК1) *чужою земельною ділянкою* (ДК2) ...; *емфітевзис* (ЦКУ, ст. 407) – право (ІК) користування (ДК1) *чужою земельною ділянкою* (ДК2)...

суперфіцій (ЦКУ, ст. 413) – право (ІК) користування (ДК1) *чужою земельною ділянкою* (ДК2)... . Тому специфічною особливістю досліджуваних термінологічних значень за відсутності вимоги достатності, є залучення диференційних конкретизувальних компонентів (ДК3, ДК4), які власне й виконують розрізнявальну функцію: сервітут (ЦКУ, ст. 401) – право (ІК) користування (ДК1) чужою земельною ділянкою (ДК2), *природними запасами, будівлями* (ДК3) *для задоволення власних потреб* (ДК4); емфітевзис (ЦКУ, ст. 407) – право (ІК) користування (ДК1) чужою земельною ділянкою (ДК2) *для сільськогосподарських потреб* (ДК3); суперфіцій (ЦКУ, ст. 413) – право (ІК) користування (ДК1) чужою земельною ділянкою (ДК2) *для будівництва промислових, суспільно культурних, житлових та інших споруд* (ДК3).

Таким чином, ДК у досліджуваній групі значень розширює свої семантичні межі до трьох, а у терміні **сервітут** – до чотирьох диференційних компонентів, утворюючи видову частину значення, що є обов'язковою складовою у структурний склад термінологічних значень.

Отже, висловлені вище міркування дозволяють зробити такі висновки:

1) українська правова термінологія, формуючись на національній основі, постійно поповнювалася й іншомовними запозиченнями, що органічно ввійшли до її складу;

2) сучасні мовні форми українського законодавства, як і більшості європейських країн, відображають досвід і традиції первинного латинського правничого фонду;

3) семантика термінів на позначення права користування чужим майном змінювалася під впливом зміни різних формацій;

4) змістова сторона термінів на позначення понять речових прав на чуже майно, закріплена в значеннях, регулюється ступенем семантичної достатності й має бінарний (ІК + ДК1) склад, утворений родовою й видовою частиною;

5) інтенціонал значення заданих СПГ і побудований за принципом родо-видової організації, а необхідність введення у структурний склад диференційних конкретизувальних компонентів (ДК2, ДК3, ДК4) зумовлене неможливістю визначити поняття через зазначення належності його до більш загального класу;

6) семантичне навантаження досліджуваних термінів визначається соціальними умовами, тому спрацьовує чинник, що мова довговічніша за будь-які форми суспільної організації.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі структурного складу значень термінів ЦКУ в межах семантичних угруповань, встановленню первісної семантики запозичених термінів, що може послугувати основою впорядкування й уніфікації юридичної термінології, а також опису цілісної терміносистеми української мови.

Список використаних джерел

1. Василькова Л. М. Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права / Л. М. Василькова // Термінологічний вісник : Збірник наукових праць / відп. ред. В. Л. Іващенко. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2(2). – С. 120–125.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемчушенка] – К. : ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2007. – 992 с.
3. Карабань В. Я. Тлумачення актів цивільного законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. Я. Карабань. – Одеська нац. юридична академія. – Одеса, 2007. – 20 с.
4. Лингвистический аспект стандартизации терминологии / [В. П. Даниленко, И. Н. Волкова, Л. А. Морозова, Н. В. Новикова]. – М. : Наука, 1993. – 127 с.
5. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / А. М. Ляшук. – Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2007. – 20 с.
6. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М. В. Никитин – М. : Высшая школа, 1983. – 127 с.
7. Підпригора О. А. Цивільний кодекс України. Міркування з окремих проблем застосування / О. А. Підпригора, М. Г. Мельник, О. М. Мельник; – К. : Видавничий дім «Слово», 2005. – 368 с.
8. Цивільний кодекс України : за станом на 12 трав. 2008 р. / М-во юстиції України. – Офіц. вид. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 480 с.
9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [за редакцією Ю. С. Шемчушенка] – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2001.

Анотація. Здійснено семантичний опис термінів на позначення понять права користування чужим майном, що змінювався під впливом зламів різних формацій, досліджено змістові ком-

поненти, встановлено інтенціонал і диференціал термінологічних значень в межах СПГ 'речові правовідносини'.

Ключові слова: юридичний термін, термінологічне значення, семантична підгрупа, латинізм, інтеграційний компонент, диференційний компонент.

Summary. The article envisages the structural semantic description of terms denoting the concepts of the right for using another's property. Forming such paradigmatic group as semantic subgroup, such terms as servitude, emphyteusis and superficies form the object of scientific investigation.

Great interest in these terms is caused by their appearance in the Civil Code of Ukraine, adopted in 2003 and operated from the times of independence. Since the Soviet era the Civil Code of the Ukrainian SSR "right of limited use of another's property was not recognized, not guarded or defended". In fact, these terms were descended from ancient times of Roman private law. Further content at each stage of history was produced under the influence of social factors. From the days of feudal society the terms were not obsolete, and had been actively used by the managing elite, who used the Greek and Latin in particular in all the spheres of life.

These terms ceased their functioning in the Soviet legal sphere. Therefore the terminology describing these concepts of law was absent. Today these legal terms are prevalent in the Ukrainian language, creating semantic subgroup, which is a structural element of lexical and semantic system of legal terminology of Ukrainian language in general and civil law in particular.

The verbal transmission of these conceptual essential features of the right for using another's property in forms of structural semantic components was built by generic and specific basis and was the essence for forming their values. The first component which performs the function of uniting in the general class of concepts is the integrative law component. It combines terminological formation of a class of general legal concepts. The second component, which serves as an isolation from the common class is a differential component. It is a specific trait of terminological concept. The research material allowed establishing common differential components of general usage and the usage of someone's land. It structurally expands the boundaries of hyperonym. But it is informatively insufficient to differentiate the terms of studied semantic subgroup. The specific feature of the studied terminological meanings in absence of sufficient requirements is to involve the differential concretized components. It actually performs the distinguished function, forming the modeling part of certain meaning and is an integral part of the structural terminological meanings.

Prospects for further research are envisaged in the analysis of structural composition of meanings in the Civil Code of Ukraine of semantic groups, establishing the original semantics of borrowed terms that can be served as a basis for streamlining and unification of legal terminology, and the descriptions of a coherent terminological system of Ukrainian language.

Key words: legal term, terminological meaning, semantic subgroup, latinism, integrative component and differential component.

Отримано: 18.10.2015 р.

УДК 81'42

Олексій К.Б.

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ З АДРЕСАТОМ-ЧИТАЧЕМ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена потребою теоретичного обґрунтування діалогічної сутності тексту, де визначальним виступає чинник адресата-читача. Обґрунтування домінуючої ролі адресата було висвітлено у працях Т.Ю. Губаревої, Н.П. Карпчук, Т.А. Крисанової, І.М. Колегаєвої на матеріалі різних типів і жанрів тексту. Проблема діалогічності текстової взаємодії постає особливо важливою щодо сучасних українських прозових текстів, у яких яскраво виражено категорію читача.

Мета статті – узагальнити теоретичні підходи до аналізу текстової діалогічності та виявити специфіку діалогічної природи художнього тексту. Мета потребувала розв'язання таких завдань: окреслення основних тенденцій дослідження текстової діалогічності, з'ясування ролі мовця та адресата в художньому тексті, характеристика текстових категорій адресантності та адресатності.

В основному тексті художнього твору взаємодія з зовнішнім адресатом-читачем відбувається не лише імпліцитно, як загальна скерованість тексту на діалогічність та відповідне сприйняття, а й безпосередньо на рівні мовних засобів репрезентації зовнішньотекстової адресації. Згідно з